

Lacan och Schreber¹

Av Mats Svensson

Jacques Lacans uppsats “D’une question préliminaire à tout traitement possible de la psychose” skrevs kring årsskiftet 1957-58. De dryga fyrtio år som ligger mellan oss och dess tillkomst har inte medfört att den förlorat i aktualitet. Texten utgör till största delen en kommentar till senatspresidenten vid Högsta domstolen i Sachsen Daniel Paul Schrebers självbiografiska verk i förlängningen av Sigmund Freuds tydningsförsök i “Psykoanalytiska iakttagelser om ett självbiografiskt beskrivet fall av paranoia” (1911)². Samtidigt är den också ett skriftligt koncentrat av den genomgång av psykosens fenomen som Lacan med samma material som grund hade gjort under ett läsårsseminarium³. Arbetet bör, trots att det alltså i huvudsak bygger på ett enda fall, kunna betraktas som det hittills mest avancerade försöket att framställa det psykotiska talets struktur och problematik i en teoretiskt sammanhängande form. Detta försök kulminerar i hänvisningen till förkastandet av Faderns Namn (eller fadersmetaforen) som den mekanism som väsentligen skiljer psykosen från neurosen. Med införandet av grundläggande språkvetenskapliga och retoriska begrepp i den kliniska forskningen kunde Lacan för första gången formulera en uppfattning om psykosens genes där strukturen inte längre är i behov av någon konstitutionell – neurofysiologisk eller hereditär – hypotes.

På detta sätt gör Lacan ytterligare en poäng av Freuds första studie liksom av Schrebers egen text. Det faktum att Schrebers fall var avfattat i en litterär form hade tidigare inom psykiatrin uppfattats som ett hinder för att dra säkra kliniska slutsatser av materialet. Men Lacan visar att denna form redan finns i symptomets struktur. Genom ett vetenskapligt studium av det psykotiska talets stilistiska egenskaper i en riktning som det avantgardistiska skrivandet under 1900-talets första hälft hade anvisat, öppnar han

¹ Denna text publicerades något nedbantad som kommentar till översättningen av Jacques Lacans text i *Ord & Bild*, 2000.

² *Samlade Verk*, VI: Fallstudier, Natur & Kultur, Stockholm, 2000.

³ Le Séminaire de Jacques Lacan. Livre III. Les Psychoses, 1955-56, Paris, 1981.

nya kommunikationsvägar för subjekt som tidigare hade rönt den livslånga inspärningens öde. Schrebers text skrevs också med det uttalade syftet att läggas till grund för ett upphävande av förmyndarskapet över hans person.

Den kommenterande litteraturen är rik, både beträffande Lacans skrift och Schrebers självbiografiska redogörelse för sin sjukdom. Originalupplagan av Schrebers bok lär finnas endast i ett fåtal exemplar, enligt uppgift därför att medlemmar av hans familj (och eventuellt Carl Gustav Jungs hustru) lät köpa upp så många exemplar som möjligt för att bränna dem. Texten var redan vid sitt offentliggörande svårt ramponerad av censuren – bland annat saknas det tredje kapitlet, som skulle handla om Schrebers familjeförhållanden.

Idag har boken emellertid blivit något av en bestseller i sin genre⁴. Den översattes för första gången till engelska 1955, och denna publikation (med Ida Macalpine och Richard Hunter som redaktörer) har bidragit till utformningen av Lacans uppsats. Lacan polemiserar med Ida Macalpines ståndpunkter i ämnet, när hon i Melanie Kleins anda ville se den infantila fortrplantningsfantasin i Schrebers delirium som tillräcklig för att förklara fallet.

Men i schreberlitteraturen bör framför allt William Niederlands arbeten framhävas. Hans första artikel (1951) är viktig för Lacans text, även om Lacan starkt kritiserar Niederlands teoretiska tillkortakommanden. I sin artikel betonade Niederland de aktuella omständigheterna kring Schrebers två sjukdomsutbrott (riksdagskandidaturen resp. utnämningen till senatspresident) och levererade en väsentlig del av det material som Lacan bygger sin analys på, speciellt beträffande namnets och namngivningens öden i den psykotiska bearbetningen, en central aspekt som inte kom till behandling i Freuds uppsats. Niederland har också senare i flera bidrag återkommit till Schreberfallet och då lämnat viktiga upplysningar om patientens far Daniel Gottlieb Moritz Schreber och hans förste läkare Paul Theodor Flechsig. Exempelvis framhöll han de slående, ibland bokstavligen överensstämmelserna mellan faderns uppfostringsmetoder så som de skildras i dennes publicerade skrifter och flera för att inte säga de flesta av sonens "hallucinationer och vanföre-

⁴ Den senaste upplagan av *Denkwürdigkeiten eines Nervenkranken* utgavs av Kulturverlag Kadmos, Berlin, 1995.

ställningar”, men också den icke oviktiga detaljen att kastrering (*Entman-
nung*) ingick i läkaren Flechsigs behandlingsarsenal och kan ha övervägts i
Schreibers fall⁵. Man noterar dock att Nederlands sammanfattande doku-
mentation, som utgavs så sent som 1984⁶, inte nämner Lacans uppsats i sin
bibliografi.

Som ett för svenska förhållanden intressant bidrag till schreberlitteraturen
kan man anföra, förutom att det av Schreber omtalade “själamordet” är ett
lån från August Strindberg⁷, att läkaren och botanisten Johan Christian Da-
niel von Schreber (adlad år 1791), senatspresidentens farfars farbror och
omnämnd av Lacan, var en elev till Carl von Linné och att hans besök i Sve-
rige med åtföljande medicine doktorpromotion var förknippat med en
omständighet som, direkt eller indirekt, tycks intressera såväl förföljelsete-
mat som storhetsvansinnet. När J. Chr. D. Schreber 1759 som tjugoårig kan-
didat anträdde sin resa till Uppsala inträffade nämligen den lilla komplika-
tionen att Linné i ett brev till universitetskanslern gav uttryck för sina “be-
kymmer med anledning av det pågående kriget”. Sverige befann sig i krig
(eller i “oförklarad fred”) med Preussen och Linné blev oroad för att hans
unge gästs närvaro i landet kunde medföra politiska förvecklingar. Han an-
såg det därför klokast att underrätta kanslern, samtidigt som han underströk
att “våra innocenta nöjen med blomster och insecter äro så fierran från
krigswäsendet, som att käppas med ägg”. Sedan Kanslern i sin tur förhört
sig med Kungen, yttrade han i brev till Linné sina instruktioner på följande
sätt: “Wid D:r Schreibers första ankomst lärer blifwa lätt för H. Archiatern at
uptäcka, om denne mannen endast och alenast är intagen af studio Bothani-
co eller om han finnes benägen för politiska nyheter och discourser, uti
hwilcken senare händelse någon skickelig studerande kunde utsees till hans

⁵ Morton Schatzman radikaliserade på ett tidstypiskt sätt William G. Niederlands forsk-
ningsrön i *Soul Murder* (The Penguin Press, London, 1973) när han på grundval av öve-
rensstämmelsen mellan faderns uppfostringsmetoder och sonens mirakulösa upplevelser
tolkade paranoian som resultatet av en pervers faders förföljelse av sina barn, en uppfatt-
ning som Niederland (utan att nämna Schatzman vid namn) betecknar som “konspirations-
teoretisk”. I alla händelser förklarar den lika litet som Ida Macalpines hänvisning till “fort-
plantningstemat” det schreiberska lidandets paranoiska uttrycksform..

⁶ William G. Niederland, *The Schreber Case. Psychoanalytic Profile of a Paranoid Per-
sonality*, The Analytic Press, Hillsdale, New Jersey, 1984.

⁷ August Strindberg, *Själamord* (1887), Samlade Verk, 29, Uppsala 1985, som utgör en
kommentar till Henrik Ibsens *Rosmersholm*.

sällskap, som närmare i äkt toge hans uppförande och lemna derom kunskap.” Det hela slutade med att Linné mot reglerna i hast gav Schreber doktorsgraden baserad på en endast tre sidor lång skrift, och försäkrade att Schreber hade alla nödiga kvalifikationer, varefter de tillbringade några trevliga sommarkvar på Hammarby. (Om detta kan man läsa i Th. M. Fries’ levnadsteckning *Linné* 1902.)

Det är inte omöjligt att historien i någon form var känd för senatspresidenten, som av alla vittnesbörd att döma var en idog läsare och levererade sin för överföringstemat i fallet så centrala, av William Niederland framhävda och av Jacques Lacan analyserade “deliranta genealogi” kring sitt eget (och sin läkare Flechsigs) fadersnamn. Han hävdade att båda familjerna tillhörde “den högsta himmelska adeln” och att deras parallella öden ledde flera hundra år tillbaka i tiden.

Schrebers självbiografiska skrift visar symptomet i dess mest akuta form av delirium. Men dess konstfullhet låter sig samtidigt inte förnekas. Hans berättelser om sina vedermödor, som enligt författaren själv så småningom tycktes “växa till ett vetenskapligt arbete”, löper långa stycken i en sorts sagoton och liknar i viss mån ett – något extravagant – utkast till ett operalibretto med återvändande musikaliska teman interfolierade av dramatiska scener. Alla psykotiker delar inte Schrebers talang, men man kan nog hävda att det finns något i det psykotiska sammanbrottets predikament som regelbundet tvingar subjektets rörelse i en artistisk riktning. Exemplet kan ju som bekant mångfaldigas, en Hölderlin, en van Gogh, en Nietzsche, en Artaud, hos oss Strindberg, Hill, Ernst Josephson. Symptomet kan, om vi följer Schrebers egen, Freuds, Lacans och Niederlands analyser, sin graverande natur till trots, inte reduceras till en sjukdomsprocess, utan är framför allt att uppfatta i den ofrivilligt ironiska, oförvitligt uppriktiga och mångfaldigt dråpliga uttrycksform som utsägelsen av en erfarenhet i djupt bryderi har fått. Här finns utan tvivel plats för oss att komma subjektet till mötes.

November 2000.

mats.svensson.freudianska@telia.com